

**Faculty of International Relations
Working Papers**

3/2011

**Střet diskursů: zhodnocení aktivit
alterglobalizačního hnutí
v uplynulých deseti letech**

Tomáš Rohrbacher

Volume V

Vysoká škola ekonomická v Praze
Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Výzkumný záměr MSM6138439909

Název: Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Četnost vydávání: Vychází minimálně desetkrát ročně
Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, IČO: 61 38 43 99
E 17794
Evidenční číslo MK ČR: 1802-6591
ISSN tištěné verze: 1802-6583
ISSN on-line verze: 978-80-245-1807-7
ISBN tištěné verze: Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.
Vedoucí projektu: Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3
+420 224 095 270, +420 224 095 248, +420 224 095 230
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Studie procházejí recenzním řízením.

VÝKONNÁ RADA

Eva Cihelková (předsedkyně)
Vysoká škola ekonomická v Praze
Olga Hasprová
Technická univerzita v Liberci
Zuzana Lehmannová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Marcela Palíšková
Nakladatelství C. H. Beck

Václav Petříček
Vysoká škola ekonomická v Praze
Judita Štouračová
Vysoká škola mezinárodních
a veřejných vztahů, Praha
Dana Zadražilová
Vysoká škola ekonomická v Praze

REDAKČNÍ RADA

Regina Axelrod
Adelphi university, New York, USA
Peter Bugge
Aarhus University, Aarhus, Dánsko
Petr Cimler
Vysoká škola ekonomická v Praze
Peter Čajka
Univerzita Mateja Bela, Banská
Bystrica, Slovensko
Zbyněk Dubský
Vysoká škola ekonomická v Praze
Ladislav Kabát
Bratislavská vysoká škola práva
Emílie Kalínská
Vysoká škola ekonomická v Praze
Eva Karpová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Václav Kašpar
Vysoká škola ekonomická v Praze
Jaroslav Kundera
Uniwersytet Wroclawski, Wroclaw,
Polsko
Larissa Kuzmitcheva
Státní univerzita Jaroslav, Rusko

Lubor Lacina
Mendelova zemědělská a lesnická
univerzita, Brno
Cristian Morosan
Cameron School of Business
Václava Pánková
Vysoká škola ekonomická v Praze
Lenka Pražská
emeritní profesor
Lenka Rovná
Univerzita Karlova v Praze
Mikuláš Sabo
Ekonomická Univerzita
v Bratislave, Slovensko
Naděžda Šišková
Univerzita Palackého v Olomouci
Peter Terem
Univerzita Mateja Bela, Banská
Bystrica, Slovensko
Milan Vošta
Vysoká škola ekonomická v Praze

ŠÉFREDAKTOR

Marie Popovová
Vysoká škola ekonomická v Praze

Střet diskursů: zhodnocení aktivit alterglobalizačního hnutí v uplynulých deseti letech

Tomáš Rohrbacher (rohrbat@vse.cz)

Abstrakt:

Tento článek se zabývá fenoménem alterglobalizačního hnutí, kterému se dostalo pozornosti po intenzivních protestech během ministerské konference WTO v Seattlu v roce 1999. V následujících letech se hnutí vyprofilovalo jako aktér vytvářející opozici multilaterálním ekonomickým institucím a jejich politikám označovaným jako neoliberální. Vznikl tak střet mezi globalisty užívaným neoliberálním diskursem, jehož symbolem se stal tzv. Washingtonský konsensus, a alterglobalisty prezentovaným diskursem sociální spravedlnosti, univerzálních práv a demokracie. Podle deliberativní teorie demokracie je právě taková konfrontace nezbytná pro legitimní politickou správu. Na základě dokumentů vydaných během Světových a evropských sociálních fór představuje tento článek proměnu neoliberálního diskursu směrem k rozšířenému Washingtonskému konsensu, tedy i proměnu politik multilaterálních ekonomických institucí.

Klíčová slova: globalizace, neoliberalismus, alterglobalizační hnutí.

The Clash of Discourses: Evaluation of the Activities of Alter-Globalization Movement in Past Ten Years

Tomáš Rohrbacher (rohrbat@vse.cz)

Summary:

The article deals with the phenomenon of alter-globalization movement which gained attention after massive protest actions during the WTO ministerial conference in Seattle, 1999. In following years the movement profiled itself as an actor opposing the multilateral economic institutions and their politics labelled as neoliberal. Thus the clash of discourses started between globalists using neoliberal discourse symbolized by Washington consensus and alter-globalists employing a discourse of social justice, universal rights and democracy. According to deliberative theory, such confrontation is essential for legitimate policy-making. Drawing on the documents published during the World and European Social Forums this article examines how the alter-globalist discourse penetrated the Washington consensus and influenced its augmented version, in other words the policies of multilateral economic institutions.

Keywords: globalization, neoliberalism, alter-globalization movement.

JEL: Z00

Obsah

Úvod.....	7
1. Globalisti, antiglobalisti, alterglobalisti	7
2. Alterglobalizační hnutí jako sociální hnutí.....	8
3. Střet diskursů	10
3.1 Hegemonní diskurs. Neoliberalismus a Washingtonský konsensus..	11
3.2 Kritika Washingtonského konsensu – otevírání alternativního diskursu.....	12
3.3 Alterglobalizační diskurs.....	14
3.4 Rozšířený Washingtonský konsensus.....	20
Závěr	22
Seznam literatury.....	23

Úvod

Alterglobalizační hnutí zanechalo nesmazatelnou stopu na poli globální politiky, a jelikož se zdá, že na konci první dekády nového milénia jeho síla slábne, nastává vhodná doba pro rekapitulaci jeho aktivit v uplynulých deseti letech. Cílem tohoto článku je představit aktéry, kteří se zejména po roce 2000 zasazují o změnu v principech globálního vládnutí a zasadit jejich aktivity do teoretických rámců užívaných v politologii a sociologii (politické sociologii). Důvody k předložení tohoto textu jsou tedy za prvé uzavření a zhodnocení dekády, v níž hnutí postupně nabylo na významu, aby na jejím konci veřejný prostor spíše opustilo, ale za druhé také neustálé nejasnosti v terminologii používané k označení těchto aktérů. Konkrétně je tedy záměrem textu na základě dokumentů (prohlášení, výzvy, stanoviska) vydaných hnutím zanalyzovat jeho ideologickou základnu, objasnit jeho cíle, postoje a požadavky, a tak přispět k lepšímu pochopení aktivit aktérů participujících v hnutí a zároveň přiblížit jeho úlohu v demokratizaci globálního vládnutí v uplynulých deseti letech.

Klíčovým zdrojem pro teoretické pasáže textu bude deliberativní teorie a koncepce diskursivního střetu, který zároveň vytváří štěpnou linii, jež je jedním ze zdrojů formace sociálního hnutí, které zde označujeme jako alterglobalizační. Konkrétním zdrojem pro empirické ověření teoretických předpokladů nastíněných v první části textu budou prohlášení a výzvy vydané v rámci Světových a Evropských sociálních fór, která představují do jisté míry formalizovanou a institucionalizovanou platformu hnutí a na jejichž základě popíšeme alterglobalizační diskurs. Ten bude konfrontován nejprve s původním Washingtonským konsensem jako symbolem po určitou dobu hegemonního neoliberálního diskursu a následně s rozšířeným Washingtonským konsensem, který byl revidován a obohacen právě o některé z bodů prosazovaných aktéry alterglobalizačního hnutí. Hovoříme-li o střetu diskursů, máme v našem případě na mysli střet globalizačních diskursů, tedy spor a stávající i budoucí podobu globalizace.

1. Globalisti, antiglobalisti, alterglobalisti

Globalizace se jako fenomén stala pevnou součástí nejen akademických debat (Scholte 2000, Bauman 2000, Beck 2007, Giddens 2000, Castells 1996 a další), ale také debat společenských. S určitou nezbytnou mírou zjednodušení rozebereme v této části textu 3 základní názorové platformy, které odlišuje právě jejich pohled na globalizační procesy (srov. Held a McGrew 2008). Globalisté představují myšlenkový proud, který vychází z ekonomistického pojetí globalizace a chápe ji především jako proces směřující k co největší hospodářské provázanosti světa a tržní efektivitě. Globalizace je v tomto

případě chápána jako především pozitivní jev, který je doprovázen liberalizací obchodu, privatizací a deregulací trhu. Diskurs globalistů je ovlivněn ekonomickým neoliberalismem (srov. např. Beck 2007). Níže představíme tzv. Washingtonský konsensus, který se stal jedním ze symbolů tohoto diskursu.

Další skupinu názorů představují antiglobalisti, pro které je globalizace jevem nežádoucím. Rostoucí propojenost světa vnímají jako riziko nebo ohrožení a reagují z protekcionistických nebo nacionalistických pozic. Ačkoli globalisté jsou ochotni přiznat určité negativní důsledky globalizace, antiglobalisté vidí především tyto jevy a radikální reakcí na ně mohou být xenofobie, rasismus či fundamentalismus, které se ekonomickému, politickému i kulturnímu prorůstání brání důrazem na odlišení mezi „námi“ a „těmi druhými“. Alterglobalisté reprezentují názor stojící někde mezi výše zmíněnými. Na rozdíl od antiglobalistů nevidí hrozbu v globalizaci jako takové, ale nepřijímají její ekonomistické chápání. Rostoucí provázanost světa pro ně není hrozbou, ale spatřují rizika v dominanci neoliberálního diskursu. Neoliberální globalizace podle nich nenaplnila pozitivní očekávání v ní vkládaná (srov. Rucht 2006), a je tedy nutné změnit směr a namísto globálního tržiště prosazovat globální spravedlnost. Globalizace shora by podle nich měla být nahrazena globalizací zdola. Právě konflikt globalistů a alterglobalistů budeme detailněji zkoumat prostřednictvím představení obou diskursů a zejména bodů, v nichž stojí proti sobě.

2. Alterglobalizační hnutí jako sociální hnutí

O alterglobalizačním hnutí zde uvažujeme jako o jednom z aktérů (resp. skupině aktérů) tvořících globální občanskou společnost. Nebudeme se zde zabývat spory o to, zda globální občanská společnost existuje či ne a jak je definována (srov. Kaldor 2003, Keane 2003, Delanty 2001, Keck a Sikkink 1998 a další). Pouze pokládám za významné zdůraznit, že hnutí chápu jako její významnou součást, a tudíž je chápu i jako zprostředkovatele demokratické správy, tak jak je to běžné v konceptech občanské společnosti vázaných na stát (srov. Habermas 2000b, Keane 1998, Kocka 2006, Müller 2002 a další). V tomto případě jde tedy o vztahy mezi občanskou společností a institucemi globální governance, v jejichž tenzi vznikají požadavky na posílení demokratických prvků vládnutí. Debata o konceptu globální občanské společnosti vzniká mimo jiné právě pod vlivem zvýšených aktivit hnutí a jejich medializace (Kaldor 2000, 2003, Scholte 2005, Edwards 2001).

Ačkoli se na přelomu 20. a 21. století mohlo zdát, že sociální hnutí ztrácí z hlediska výzkumného zájmu na své přitažlivosti, ukázalo se, že i když se jejich význam pro Evropu či Severní Ameriku možná dočasně snížil, naléhavost sociálních změn probíhajících v jiných částech světa a jejich souvislost s globalizačními procesy opět vytvořila prostor pro aktivity sociálních hnutí

a následný vědecký zájem o ně i tam, kde jejich význam postupně slábl (srov. Znebežánek 1997). Mnohé teze klasických teoretických konceptů (Offe 1985, Melucci 1985, Eder 1985 a další) jsou použitelné i pro globální sociální hnutí, a to i přesto, že nezohledňují některé ze zásadních fenoménů dnešní doby, zejména komunikační technologie. Někteří (Chesters a Welsh 2005, Blühdorn 2006) však hovoří o tom, že tradiční teorie sociálních hnutí možná na vysvětlení vzniku a fungování globálních sociálních hnutí nestačí.

Nové je zejména prostředí, v němž tato hnutí operují a vytvářejí „duhovou koalici“ (v diskursu alterglobalizačního hnutí, jak bude patrné níže, je zřejmý odkaz zeleného hnutí, mírového hnutí, hnutí za lidská práva), v níž žádné hnutí není vedoucí, žádné není jiným podřízeno (Cleveland 2003: 166). Je zřejmé, že alterglobalizační hnutí je těžko zařaditelné v kategoriích nových či starých sociálních hnutí, jelikož tím, že se v něm účastní také odbory a dělnická hnutí či organizace, obsahuje také element starých sociálních hnutí. Přesto je lépe chápat alterglobalizační hnutí jako nové sociální hnutí, i kdyby to mělo znamenat, že nově propojuje „stará“ a „nová“ sociální hnutí do jednoho, byť značně různorodého celku. Tato heterogenita však nemusí být na škodu, naopak vzhledem k demokratickému a svobodnému charakteru diskuse uvnitř hnutí dochází k jeho posílení a dodávání legitimacy (Seoane a Taddei 2002). Konflikty a názorové střety uvnitř hnutí mu tak propůjčují novou dynamiku.

Zásadním pro rozlišení mezi starými a novými hnutími je zdroj konfliktu, který vede k ustavení hnutí (Suša 2004: 201, 207). Pro první je charakteristický konflikt ohledně „kontroly systémů produkce“ (dělnické hnutí), tedy rozdělení výhod, plynoucích z rozvoje společnosti; pro druhé jsou to otázky „způsobu myšlení, životního stylu“ a „kultury hodnot“; jedná se tedy především o „kulturně-symbolické“ konflikty, jejichž základem je spor o distribuci rizik, které dnešní společnost přináší. Pro alterglobalizační hnutí je charakteristické širší vymezení konfliktu. Také proto lze hnutí obtížně zařadit z hlediska konfliktních linií mezi staré či nové. Požadavky zejména „grassroots“ či dělnických organizací totiž odpovídají spíše starým konfliktům, a tak se v tomto případě stírá tradiční hranice mezi starými hnutími (dělnickým hnutím, odbory) a novými sociálními hnutími (Sklair 1995: 498). Mimo jiné se nová sociální hnutí zasazují o nové formy politiky a jejich ideologie soupeří s dosavadními přístupy (O'Brien a kol. 2003: 112), protože zpochybňují stávající kulturní a morální hodnoty a přinášejí jejich alternativy (Kenny 2004: 114). To je také případ alterglobalizačního hnutí. Nová sociální hnutí se pohybují především v prostoru občanské společnosti, zatímco například odbory (dělnické hnutí), jakožto „stará“ součást „nového“ alterglobalizačního hnutí, mají mnohem blíže ke sféře institucionalizované politiky, ať již z hlediska přístupových bodů, tak i ochotou stát se její součástí. V tomto ohledu je alterglobalizační hnutí opět hnutím novým a zůstává spíše vně systému globálního vládnutí.

Alterglobalizační hnutí zintenzivnilo svou činnost a upoutalo na sebe větší díl pozornosti až na přelomu tisíciletí, kdy došlo k určité renesanci sociálních hnutí v západních společnostech. Ačkoli pod hlavičku tohoto hnutí můžeme zařadit například i mexické zapatisty, kteří svou činnost oficiálně zahájili již v roce 1994, nebo i některé demonstrace v 90. letech, zásadním zlomem pro aktivity alterglobalizačního hnutí byly události, které se odehrály v Seattlu v listopadu roku 1999 a které posléze získaly zásadní symbolickou hodnotu ve vytváření kolektivní identity hnutí (srov. Kolářová 2009). Následovaly velké demonstrace a na ně navazující akce v Janově, Praze či Washingtonu, ale třeba také pochod Zapatistů do Ciudad de Mexico v roce 2001. V této době tedy vrcholí aktivity hnutí, které nejprve kopírují především významná zasedání mezivládních organizací, aby nakonec došlo k odklonu od negativního programu (co ne) k programu pozitivnímu (co ano). V roce 2001 se v brazilském Porto Alegre uskutečnilo historicky první Světové sociální fórum (dále SSF), jehož cílem bylo najít body tohoto pozitivního programu. Naplno se zde však projevila heterogenita hnutí složeného z dílčích hnutí, neziskových organizací, odborů apod., která komplikovala přijetí jakýchkoli rozhodnutí, a také z obsahu níže analyzovaných dokumentů je zřejmé, že představy a cíle různých účastníků se liší. Přesto lze nalézt body, které hnutí spojují v určitý celek. Je-li vznik sociálních hnutí historicky spojen s rozdělením společnosti kolem určité politické či kulturní konfliktní linie (Kenny 2004: 110), pak touto štěpnou linií v případě alterglobalizačního hnutí je právě postoj ke globalizaci a na druhé straně konfliktu stojí symboly neoliberální globalizace.

3. Střet diskursů

Podle deliberativní teorie demokracie (Habermas 1996, Steffek a Nanz 2004, Dryzek 2006) je klíčem k dosažení legitimní správy věcí veřejných diskuse, která zprostředkuje konfrontaci různých názorů a umožní nalézt konsensuální řešení. Pokud však veřejné sféře dominuje jediný diskurs – hegemonní diskurs – deliberace je limitována v jeho mezích. Jakmile je tato dominance překonána, otevírá se prostor pro diskusi, jak tomu bylo v například v případě lidských práv, environmentálních témat atd. V průběhu a zejména na sklonku 90. let minulého století se tímto způsobem podařilo otevřít deliberaci na téma globalizace napříč různými úrovněmi. Právě dočasná hegemonie diskursu totiž vyvolává pnutí, které spěje k otevření debaty. „Mechanismus vylučování, který vymezuje a potlačuje, současně vyvolává opačné účinky, jež nelze neutralizovat“ (Habermas 2000: 16); neboli hegemonní diskurs plodí proti-diskurs a jejich střet umožňuje diskusi nad daným tématem a hledání kompromisních řešení a tak poskytovat legitimitu rozhodnutím produkovaným politickými zástupci.

Konkrétně tento vývoj budeme sledovat na proměně jednoho z klíčových symbolů neoliberálně-globalizačního diskursu – Washingtonského konsensu. V tomto konkrétním případě by se dalo říci, že se jedná o střet globalizací,

ovšem v jiném smyslu, než jak o něm hovoří Hoffmann (2002). Ekonomická globalizace shora se střetává s globalizací zdola a právě vznik globální občanské společnosti lze vykládat také jako reakci na neoliberální globalizaci (Lipschutz 2005). Každá skupina aktérů pak používá „svůj vlastní jazyk, aby vytvářela realitu a rozdělila, obsadila a dominovala skutečné i virtuální prostory svým vlastním diskursem a metaforami“ (Jensen a Mislivetz 2006: 186). Tyto dva globalizační diskursy si nyní představíme.

3.1 Hegemonní diskurs. Neoliberalismus a Washingtonský konsensus

Neoliberalismus převažoval v globalizačním diskursu od začátku 80. let a právě Washingtonský konsensus je jedním z pilířů a zároveň symbolů tohoto diskursu – ač zřejmě ne zcela oprávněně (srov. Scholte 2005: 39, Dryzek 2006: 9, Williamson 1999). V této době došlo ke ztotožnění diskursu (ekonomické) globalizace s neoliberálním diskursem jako dominujícím, ba dokonce hegemonním, neboť diskuse o něm a alternativy prakticky neexistovaly. Až v 90. letech se pak objevuje diskurs opoziční; různí aktéři, především aktéři občanské společnosti, se snažili poukázat na to, že „je možný i jiný svět“ (another world is possible), a to v různých dimenzích globalizace, nejen té ekonomické (Dryzek 2006: 11). Washingtonský konsensus a postupy v něm popsané lze tedy považovat za jednu stranu v symbolickém střetu diskursů.

Autorství sousloví „Washingtonský konsensus“ je připisováno ekonomovi Johnu Williamsonovi, který se sám proti jeho ztotožnění s neoliberalismem či tržním fundamentalismem ohradil (Williamson 1999), nicméně pojem, který přivedl na svět, žije svým vlastním životem.¹ Dokument vydaný v roce 1990 sumarizuje přístupy a postupy washingtonských institucí (Světové banky – dále SB, Mezinárodního měnového fondu – dále MMF, ale i amerického kongresu) k řešení ekonomických obtíží v zemích Latinské Ameriky (Williamson 1990, také srov. Williamson 1999 a 2002). Ve svém článku popisuje Williamson deset nástrojů, které podle něj odpovídají volně-tržním politikám „Washingtonu“ vůči latinskoamerickým zemím. Rozebíraných deset témat obsahuje Tabulka č. 1.

¹ „Luiz Carlos Bresser Pereira mi trpělivě vysvětloval, že jsem byl naivní, když jsem si představoval, že jen proto, že jsem tento výraz vymyslel, mám určitá intelektuální vlastnická práva, která mi umožňují určovat jeho význam: ten koncept se stal vlastnictvím lidstva“ (Williamson 1999).

Tab. 1

Původní Washingtonský konsensus	<ul style="list-style-type: none">▪ fiskální disciplína▪ reforma veřejných výdajů▪ daňová reforma▪ liberalizace úrokové míry▪ směnné kurzy (tržní)▪ liberalizace obchodní politiky▪ otevřenost přímým zahraničním investicím▪ privatizace▪ deregulace▪ zajištění vlastnických práv
--	---

Pramen: Williamson (1990).

Role tohoto článku je odpůrci neoliberální globalizace patrně přeceňovaná a je zejména symbolická, protože článek 1) především shrnuje stávající postupy (podstatnější možná je, že je pojmenovává – zejména deregulaci, privatizaci, liberalizaci), 2) neobsahuje žádná konkrétnější doporučení a je velmi stručný a 3) samotné Washingtonské instituce jsou zde podrobeny kritice. Navíc se Williamson ptá, zda se skutečně jedná o konsenzus pouze Washingtonský nebo zda je sdílen i v Latinské Americe, což považuje za důležitý předpoklad úspěchu uvedených politik. Například Harris (2003: 369) upozorňuje, že ještě na sklonku 80. let i části latinskoamerické levice uznávaly neoliberalismus za neotřesitelnou hegemonní tržní ideologii. Ale zřejmě právě to, že Latinská Amerika byla místem, kde byla neoliberální doktrína hojně aplikována, podává vysvětlení, proč právě zde sílilo již během 90. let hnutí odporu proti ní, které se projevilo např. povstáním Zapatistů či později iniciativou k organizaci Světových sociálních fór. Nicméně klíčovým důvodem pro to, proč se zrovna Williamsonův článek a jeho terminologie staly tak výrazným symbolickým prvkem globalizační debaty, je zejména ten, že výstižně pojmenoval jednotlivé politiky a také jejich původce (Washington), a to bez ohledu na to, v jakém světle je prezentoval.

3.2 Kritika Washingtonského konsensu – otevírání alternativního diskursu

Symbolická hodnota Washingtonského konsensu je vysoká především pro kritiky neoliberální globalizace, protože napovídá, kdo má hlavní slovo v dominujícím neoliberálním diskursu: ve Washingtonu sídlící multilaterální ekonomické instituce (MEI) – SB a MMF. Klíčový vliv USA je však patrný ve všech třech institucích globální ekonomické governance tedy i ve Světové obchodní organizaci (dále WTO), což se také odráží na směrů jejich politiky. Americký volně-tržní model (symbolizovaný právě Washingtonským konsensem a prosazovaný MEI) tak získal na sklonku 90. let navrch a podle některých oslabil sociálně tržní modely Evropy a Asie (Gray 1998: 79). Mimo to jsou USA formálně či neformálně nejvlivnějším členem NATO, OSN, summitů G7 i G8, OECD či NAFTA, bez ohledu na to, jaký vliv celosvětově či regionálně tyto

organizace mají, a to, kolik lidí USA zastupují (Rucht 2006: 197). Přesto, jak poukážeme níže, nelze alterglobalizační hnutí označit za hnutí protiamerické.

Nositeli neoliberálního diskursu se pod vlivem Raeganovy administrativy v 80. letech stali MMF, ale také SB a později WTO (Dryzek 2006: 38). MEI byly tvůrci podmínek neoliberální globalizace (také pod vlivem a tlakem transnacionálních korporací) a korporace jsou těmi, kdo tyto podmínky s povděkem přijímají, a přispívají tak k jejich prosazení. Základním pilířem neoliberální globalizace je „logika trhu“, která hledá řešení sociálních a dalších problémů především posilováním tržních institucí (nedotknutelnost soukromého vlastnictví a individuálních práv na úkor univerzálních lidských práv, programů sociální péče apod.) (Smith 2006: 83). Dopady uplatňování této tržní logiky jsou však značně ambivalentní a přináší jak možné výhody (technické inovace, pružnější pracovní trh), tak rizika (ztráta práv zaměstnanců, korupce). Smith (2006: 94) doslova hovoří o „tržním fundamentalismu“ (s jeho politickou reprezentací v podobě administrativ Raegana a kabinetů Thatcherové), který tvoří příhodné podmínky pro bujení fundamentalismů dalších (náboženský, nacionální, etnický). Tento fundamentalismus může zacházet tak daleko, že „aktivity soukromých investorů a soukromých spotřebitelů byly prezentovány jako klíčové vyjádření demokratického občanství“ (Smith 2006: 94). Jinými slovy, svobodný trh je vnímán jako prostředek demokratické správy, jako klíčová podmínka svobody.

Mnohá z pozitivních očekávání spojovaných s ekonomickou, neoliberalismem dominovanou globalizací se však nenaplnila. Dochází i nadále k rozevírání nůzek mezi bohatými a chudými, jak mezi Severem a Jihem tak i uvnitř tzv. Severu (Castells 1996). Více než jedna miliarda lidí trpí hladem (FAO 2009), zhruba stejný počet nemá přístup k pitné vodě (UN Water 2009), miliardy lidí žijí v chudobě. Ať již je příčinou zklamání to, že očekávání byla přehnaná nebo příčina tkví úplně jinde, Washingtonským konsensem, multilaterálními ekonomickými institucemi a transnacionálními korporacemi reprezentovaná globalizace je alterglobalizačním hnutím považována za proces, který k tomuto stavu přispěl. I někteří kritici neoliberální globalizace uznávají, že Bretton-Woodské (SB, MMF) instituce přispěly k udržení stability světového finančního systému (a neopakoval se tak případ velké deprese z 30. let), i když mnohdy za cenu omezení spravedlnosti (Dryzek 2006: 134). Nabízí se totiž myšlenka, že se podařilo udržet ekonomickou stabilitu Severu za cenu ekonomické destabilizace a zhoršení životních podmínek Jihu (finanční krize s hospodářskými negativními důsledky se odehrály v jihovýchodní Asii, Argentíně a Rusku, kdežto finanční centra jsou v Londýně, Frankfurtu, New Yorku a Tokiu). Také zde se nachází příčiny toho, že je neoliberální diskurs vyzýván „zdola“ a zaznívají hlasy volající po změně globalizačního trendu.

3.3 Alterglobalizační diskurs

Abychom byli schopni blíže specifikovat diskurs alterglobalizačního hnutí, resp. obecněji v souladu s Castellsem (1997) či Della Porta (2006) popsat klíčové atributy sociálního hnutí: a) jak se hnutí samo definuje (což je zvláště důležité pro tvorbu sdílené identity), b) kdo je jeho oponentem a proti čemu se staví, a c) co požaduje, budeme nyní analyzovat některé zásadní dokumenty. Budeme se zabývat výzvami či závěrečnými prohlášeními ze světových a evropských sociálních fór (SSF a ESF), které byly vydány vždy po skončení těchto setkání. Uvidíme zde obecné, abstraktní cíle, ale také mnohé dílčí cíle a konkrétní požadavky, které se týkají obsahů politik mezinárodních institucí. Tato analýza by zároveň měla poskytnout další argument pro to, aby hnutí bylo možné označit za alterglobalizační, nikoli antiglobalizační. Analýze podrobíme závěrečné dokumenty celkem z osmi SSF (tedy kromě SSF 2008, které žádný takový dokument nepřineslo, neboť probíhalo decentralizovaně po celém světě, a tudíž podobný dokument nemohl být vytvořen) a čtyř ESF (z roku 2003 nebyl publikován dokument), jakožto specifických platforem pro diskusi různých sociálních sil z celého světa resp. Evropy, které přinášejí jak kritiku, tak konstruktivní požadavky, a vlastně tak vytváří konkrétnější program celého hnutí. Zároveň, vzhledem k tomu, že se SSF pravidelně konají v prvních měsících roku, zde vzniká program protestních akcí na celý následující rok.

Ačkoli existují mnohé další dokumenty (např. z proti-sumitů v Seattlu 1999, Praze 2000 či Janově 2001), budeme se zde věnovat právě hlavně dokumentům z SSF a ESF, které byly vytvořeny Shromážděním sociálních hnutí (Assembly of Social Movements), jež by mělo být „prostorem pro koordinaci mezi různými sociálními hnutími, kde se tvoří společné závazky a priority pro následující rok“ (ESF 2008), a tudíž i disponovat větší reprezentativností a legitimitou než výzvy a deklarační prohlášení jednotlivých organizací či hnutí. Stále je však nutné závěry tohoto shromáždění brát s jistou rezervou, jelikož není dokonalým reprezentantem celého hnutí; jak ostatně vyplývá i z Charty zásad (Charter of Principles), SSF nemá aspirace stát se „tělesem zastupujícím světovou občanskou společnost“ (WSM 2001). Je však zjevné, že závěrečné dokumenty jsou kompromisem například mezi reformisty a radikály (kteří stojí proti kapitalismu jako takovému, proti imperialismu) (srov. Harris 2003: 391). Následující dvě tabulky přehledně ukazují data a místa konání jednotlivých SSF a ESF.

Tab. 2: SSF – termíny a lokality

Rok	Město	Země
2001, 2002, 2003, 2005	Porto Alegre	Brazílie
2004	Bombaj	Indie
2006	Caracas; Bamako; Karáčí	Venezuela; Mali; Pákistán
2007	Nairobi	Keňa
2008	-	globálně ²
2009	Belém	Brazílie

Tabulka č. 3: ESF – termíny a lokality

Rok	Město	Země
2002	Florencie	Itálie
2003	Paříž	Francie
2004	Londýn	Velká Británie
2006	Atény	Řecko
2008	Malmö	Švédsko

Nyní již následují tabulky shrnující data z jednotlivých dokumentů. V tabulce je tučně a kurzívou vyznačeno, kde se hnutí vymezuje vůči neoliberalismu či neoliberální globalizaci. Tučně a podtrženě je pak zvýrazněno, kde hnutí klade požadavky na demokratizaci. Níže následuje interpretace dat z jednotlivých tabulek.

² Jelikož v roce 2008 proběhlo pouze decentralizované fórum, nevznikl ani žádný závěrečný dokument.

Tab. 4: Dokumenty ze Světových sociálních fór (SSF)

	SSF 2001	SSF 2002	SSF 2003	SSF 2004
Dokument	<i>Výzva sociálních hnutí k mobilizaci</i>	<i>Výzva sociálních hnutí</i>	<i>Výzva světových sociálních hnutí</i>	<i>Výzva sociálních hnutí a masových organizací</i>
Sebe-definice	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální síly ▪ část hnutí, které vyrostlo v Seattlu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.) ▪ hnutí za globální spravedlnost a solidaritu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.)
Proti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ (destruktivní) <i>neoliberální politiky globalizace</i> ▪ globální elity ▪ hegemonie financí ▪ destrukce kultur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberalismus ▪ válka ▪ koncentrace bohatství ▪ šíření chudoby a nerovností 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberální globalizace ▪ militarizace 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberální systém ▪ neoliberální globalizace ▪ imperialismus ▪ válka ▪ rasismus ▪ chudoba ▪ diskriminace ▪ WTO
Pro	<ul style="list-style-type: none"> ▪ „jiný svět“ ▪ rovnost ▪ sociální spravedlnost ▪ demokracie ▪ fair trade 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ demokracie (accountability) ▪ odpuštění dluhu ▪ Tobinova daň ▪ práva žen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální spravedlnost ▪ občanství ▪ participativní demokracie ▪ univerzální práva ▪ zrušení dluhu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální spravedlnost ▪ lidská a občanská práva ▪ participativní demokracie ▪ mezinárodní spolupráce

	SSF 2005	SSF 2006	SSF 2007	SSF 2009
Dokument	<i>Výzva sociálních hnutí</i>	<i>Výzva Shromáždění sociálních hnutí</i>	<i>Závěrečná výzva Shromáždění sociálních hnutí</i>	<i>Deklarace Shromáždění sociálních hnutí</i>
Sebe-definice	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí (pl.)
Proti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberální politiky 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ válka a okupace ▪ politiky FTAA, MMF a SB ▪ neoliberalismus ▪ imperialismus 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberalismus ▪ světová hegemonie kapitalismu ▪ imperiální války 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ útlak ▪ kapitalistický systém ▪ patriarchální dominance
Pro	<ul style="list-style-type: none"> ▪ mír ▪ lidská, sociální a demokratická práva ▪ zrušení dluhu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ bezplatné veřejné vzdělávání ▪ právo na bydlení ▪ pluralismus médií ▪ participace mladých 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ demokratická participace

Pramen: WSM (2001–2007, 2009).

Tab. 5: Závěrečné dokumenty z Evropských sociálních fór (ESF)

	ESF 2002	ESF 2004	ESF 2006	ESF 2008
Dokument	<i>Výzva Evropských sociálních hnutí</i>	<i>Výzva sociálních hnutí</i>	<i>Deklarace Shromáždění sociálních hnutí</i>	<i>Závěrečná deklarace</i>
Sebe-definice	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální a občanská hnutí 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kampaně a sociální hnutí, „no vox“ organizace, odborové svazy, lidsko-právní organizace, organizace pro mezinárodní solidaritu, protiválečná a mírová a feministická hnutí 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ženy a muži ze sociálních hnutí ▪ alterglobální hnutí (pl.) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální hnutí
Proti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ korporátní moc a neoliberalismus ▪ válka ▪ rasismus ▪ sexismus a homofobie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberální politiky ▪ privatizace veřejných služeb a veřejných statků ▪ nadvláda trhu 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ neoliberalismus ▪ tzv. evropská ústava 	
Pro	<ul style="list-style-type: none"> ▪ „jiná Evropa“ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ jiná Evropa ▪ lidská, sociální, ekonomická, politická a environmentální práva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ jiná Evropa - feministická, ekologická, otevřená Evropa, Evropa míru ▪ sociální spravedlnost ▪ udržitelný život 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ alternativy pro globální spravedlnost, mír, demokracii a životní prostředí

Pramen: ESF (2002, 2004, 2006, 2008).

Sebedefinice a identita účastníků

Prvním důležitým poznatkem je způsob definování sebe sama, protože sociální hnutí „jsou tím, čím říkají, že jsou“ (Castells 1997: 69). Sebe-definice je totiž významná pro vytváření sdílených identit aktérů hnutí, které fungují jako pojivo mezi členy. Aktéři sami sebe pochopitelně neoznačují jako antiglobalizační hnutí; v naprosté většině pozorování se chápou jako soubor sociálních hnutí či jiných aktérů, případně doslova jako alterglobální hnutí. V roce 2001 lze nalézt ještě odkaz na zásadní protestní akce v Seattlu během zasedání WTO, který zde funguje jako připomenutí sdílené historie. Kromě společného nepřítele a obecných cílů jsou totiž tím, co hnutí spojuje, a tvoří tudíž zdroj sdílené identity, jisté kulturní vzorce – „kultura protestu“ (Marada 2003: 96).

Tyto vzorce však, stejně jako je tomu i u jiných druhů identity (např. národní), musí být uznávány nejen zevnitř, tedy členy hnutí, ale i zvnějšku, tedy i ostatními. Alterglobalizační hnutí využívá protestu coby „svěbytné kulturní formy“, která je srozumitelná nejen členům hnutí, ale i široké veřejnosti, což je zároveň i předpoklad úspěchu (Marada 2003). S jistou mírou skepse lze říci, že forma protestu může být ve skutečnosti to jediné, co mají jednotliví aktéři, které zde nazýváme souhrnně jako alterglobalizační hnutí, společné (Marada 2003: 109). Hnutí poskytuje velkou svobodu v utváření, ale i možnost následného přepínání mezi identitami – pokud někomu nevyhovuje skupinka, ve které

zrovna působí, může se snadno připojit k jiné nebo vytvořit vlastní (Klein 2002: 20). Pro Kleinovou je tím, co jednotlivé součásti hnutí spojuje, víra v odpovědnost korporacemi vedené globalizace za problémy, proti kterým bojují (tamtéž: 16).

Pro doplnění uvádím výsledky průzkumu, provedeného na ESF ve Florencii a dalšího provedeného během demonstrací proti G8 v Janově. Na jeho základě je možné posoudit, jak se vnímají sami účastníci. Tři čtvrtiny účastníků se identifikují s hnutím jako celkem, aniž by zároveň potlačovali svou identifikaci s dílčími organizacemi. SSF, ESF a další setkání umožnila vytvoření relativně celistvého subjektu sdílejícího „hodnoty, přesvědčení a cíle“, na rozdíl od předchozí (tedy do konce 90. let) „nekoordinované opozice vůči týmž mezinárodním institucím a mezivládním organizacím“ (Della Porta a kol. 2006: 62–63, 65). Výsledky dokazují, že zúčastnění se chápou především jako zastánci (globální) sociální spravedlnosti, což odráží i jeden z proudů akademické debaty (Navrátil 2009, Rucht 2006, Deslandes a King 2006 nebo Álvarez a kol. 2008).

Tab. 6: Sebevnímání aktérů

Pořadí	Cíl/zaměření hnutí	Florence	Janov	Pozn.
1.	sociální spravedlnost	40,9 %	37,2 %	nerovnost Sever – Jih, posílení sociálních práv
2.	demokratizace zdola	39,5 %	40,8 %	
3.	etika, hodnoty, solidarita	34,5 %	29,8 %*	* společně s ekopacifismem
4.	antikapitalismus	23,7 %	11,1 %	
5.	antineoliberalismus	21,1 %	16,2 %	SB, MMF, WTO, korporace + např. Tobinova daň
6.	ekopacifismus	16,3 %	29,8 %*	* společně s „etikou, hodnotami, solidaritou“
-	antiglobalizace	2,0 %	4,1 %	

Pramen: Della Porta a kol. (2006: 82–84).

Proti neoliberalismu, za sociální spravedlnost

Dalším významným prvkem diskursu alterglobalizačního hnutí je definice druhé strany konfliktu, tedy toho, proti komu a čemu jsou směřovány dílčí aktivity. Z tabulek č. 4 a 5 je zřejmé, že za symbolickou druhou stranu je považován neoliberalismus či neoliberální politiky, které jsou podrobeny zásadní kritice; konkrétně jsou také zmíněny instituce globální governance – WTO (zmínka v dokumentu SSF z roku 2004) i SB a MMF (dokument SSF z roku 2006), jejichž zasedání a jednání se v průběhu dekády stávaly také terčem protestních akcí a demonstrací, jakožto zřetelných projevů symbolického diskursního střetu. Je

však třeba poznamenat, že pokud je kritickým způsobem pojednáváno o globalizaci, pak pouze jako o globalizaci s přívlastkem „neoliberální“. Negativní vymezení se vůči neoliberalismu je obsaženo v téměř každém ze sledovaných materiálů (tabulky č. 4 a 5); a vzhledem k převažujícímu přesvědčení o boji za sociální spravedlnost (tabulka č. 6) lze předpokládat, že je neoliberalismus v očích sympatizantů hnutí považován za jeden z faktorů, který ji podkopává a postrádá tudíž legitimitu.

Některá témata, jejichž souvislost s neoliberalismem je v dokumentech prezentována spíše implicitně, jsou zřejmě dědictvím jak některých nových sociálních hnutí: mírového hnutí (válka, imperialismus, militarizace), hnutí za lidská práva (homofobie, rasismus) či hnutí za práva žen (patriarchální dominance, sexismus), tak hnutí tradičních: hnutí dělnického (koncentrace bohatství, kapitalistický systém). Do tabulek je zahrnuti především pro dokreslení komplexnosti alterglobalizačního diskursu, což poukazuje na to, že přes určité společné obecné prvky existují i partikulární požadavky jednotlivých součástí hnutí. Specifikou ESF jsou pak na například nedůvěra v tzv. Evropskou ústavu (ESF 2006) a obecně selhávání EU v plnění deklarovaných priorit v oblasti lidských práv nebo ochrany životního prostředí. Možná paradoxně je i EU vnímána jako součást neoliberálního systému, navzdory jejímu sociálně-tržnímu hospodářskému modelu (např. ESF 2004).

Ačkoli se sociální hnutí vytvářejí kolem konfliktních linií na základě snahy o narušení stávajícího společenského uspořádání a jasně tak definují své oponenty, přinášejí i více či méně konkrétní návrhy. Alterglobalizační hnutí zprvu spíše vyjadřovalo svůj nesouhlas s politikami neoliberální globalizace, než přineslo vlastní program (Kaldor 2003) a také z tabulky č. 6 vyplývá, že se již většina zúčastněných identifikuje s pozitivním programem; s usilováním o globální sociální spravedlnost a demokracii. Kromě obecných snah o „jiný svět“ (případně „jinou Evropu“), sociální spravedlnost nebo univerzální lidská práva, jsou kladeny i konkrétní požadavky. Jedním z nich může být tzv. Tobinova daň, která postihuje spekulativní toky kapitálu, dalším odpuštění dluhů nejchudším zemím nebo bezplatné veřejné školství. Hnutí dále požaduje „skutečně“ volný obchod (free trade), který je však zároveň obchodem spravedlivým (fair trade); tedy takový obchod, který umožní také rozvojem zemím přístup na trhy rozvinutých ekonomik a zároveň je nepřipraví o možnost ochrany vlastního životního prostředí nebo pracovních podmínek.

Co se týká procesních požadavků na systémy vládnutí, opakuje se volání po posílení demokracie prostřednictvím možnosti přímé participace na všech úrovních (důraz je kladen na participaci mladých); za zmínku stojí také požadavek na mediální pluralitu (SSF 2006), která je předpokladem každé fungující demokracie. Střet ohledně pojetí demokracie je také jednou z klíčových třecích ploch mezi oběma ideologiemi. Reprezentativní demokracie liberálního pojetí je konfrontována s konceptem participativní demokracie, která je

zprostředkována nekonvenčními politickými kanály (občanský aktivismus, lokální samospráva apod.). Také se zde projevují rozdíly v chápání (politické a občanské) svobody a sociální spravedlnosti. Pro alterglobalizační hnutí je na prvním místě sociální spravedlnost (zajištěná například přerozdělováním bohatství) a usiluje především o možnost seberealizace prostřednictvím participace v rámci občanské společnosti, zatímco neoliberální ideologie spatřuje ekonomickou svobodu jako předpoklad sociální spravedlnosti a svobody politické.

V konkrétní podobě se zde tedy odehrává střet diskursů, neoliberálně-globalizačního a alterglobalizačního, ačkoli ne vždy mají témata nutně globální rozměr, a tento střet je uvědomovanou skutečností oběma stranami. Například výzva ze SSF z roku 2005 odkazuje na dokument z prvního SSF v roce 2001, kde „prohlášení, že je možný i jiný svět (another world is possible), prolomilo lež, že neoliberální dominance je nevyhnutelná“ (WSM 2005). To ukazuje, že byl v rámci setkání SSF a ESF záměrně vyzván dominantní diskurs a že si aktéři alterglobalizačního hnutí význam tohoto diskursivního střetu pro naplňování svých cílů uvědomují.

3.4 Rozšířený Washingtonský konsensus

Po otevření debat a četné kritice washingtonského konsensu nejen ze strany alterglobalizačního hnutí, ale také ze strany akademiků (např. Stiglitz 2006) pak přichází tzv. post-washingtonský konsensus (Barša a Císař 2004, Güven 2008) či rozšířený Washingtonský konsensus (Rodrik 2006). Svůj vliv na změny v požadavcích na provedení reforem měly také krize v Rusku či jihovýchodní Asii (Malhotra a kol. 2003: 35). Ukázalo se totiž, že původní soubor postupů nebyl úspěšný, pokud země, v nichž byl aplikován, nebyly vybaveny dostatečně pevnou institucionální strukturou. V tabulce č. 7 jsou nastíněny body, které byly přidány ke stávajícím deseti bodům Washingtonského konsensu na základě změny v politikách MEI, které jsou právě především institucionálního rázu, ale obsahují i zcela nová témata (Rodrik 2006).

Tab. 7

Rozšířený Washingtonský konsensus	Původní body rozšířeny o: <ul style="list-style-type: none"> ▪ právní a politická reforma ▪ regulující instituce ▪ protikorupční opatření ▪ pružnost pracovního trhu ▪ dohody v rámci WTO ▪ finanční kodexy a standardy ▪ „obezřetné“ otevírání kapitálového účtu ▪ režimy směnného kurzu bez zprostředkování ▪ sítě sociálního zabezpečení ▪ omezení chudoby
-----------------------------------	---

Pramen: Rodrik (2006).

Obecně lze říci, že revidovaný Washingtonský konsensus obsahuje stále stejný soubor opatření označovaných za neoliberalní (zejména tedy důraz na volný obchod a privatizaci), ty jsou však oslabeny důrazem na kontrolu a regulaci a s nimi související reformy institucionálního prostředí. To lze interpretovat tak, že hlavní cíl kritiky – tedy neoliberalní politiky – ustoupily a byly usměrněny přísnějšími pravidly, důslednější kontrolou, vytvářením sítí sociálního zabezpečení a bojem proti chudobě, kterou se začal zabývat i MMF (Stiglitz 2000). To, že se tak stalo i za přispění aktérů občanské společnosti může podepřít skutečnost, že se SB, MMF a WTO v posledních deseti letech více otevřely spolupráci s neziskovými organizacemi (srov. O'Brien a kol. 2003, Steffek a Nanz 2004). Podle průzkumu provedeného v roce 2010, mají všechny z institucí na rozdíl od konce 90. let vytvořeny určité formální i neformální kanály pro komunikaci s aktéry občanské společnosti, přičemž nejvíce změn v této oblasti přijala SB (Rohrbacher 2010). Také díky tomuto otevření se globálních institucí a vytvoření přístupových bodů pro aktéry občanské společnosti mohlo dojít ke snížení intenzity přímé konfrontace mezi oběma skupinami aktérů.

Závěr

Vrátíme-li se nyní k úvaze o střetu diskursů, je zřejmé, že díky otevření tohoto střetu, jak ve společenské tak akademické debatě, došlo k obohacení globalizačního diskursu o nové prvky a paralelně i k posunu v politikách MEI od neoliberálního Washingtonského konsensu směrem k širě sdílenému konsensu obsahujícímu také komponenty sociální politiky. Například jedním z významných požadavků hnutí publikovaných ve výzvách z SSF a ESF, který se stává také součástí upraveného Washingtonského konsensu, je omezení chudoby, s kterým bezprostředně souvisí také posílení sítí sociálního zabezpečení. Dalším posunem jsou požadavky na reformu či vytvoření institucí, které by měly regulovat toky financí a přispět tak ke stabilizaci ekonomik. Také v souvislosti s finanční krizí probíhající v posledních dvou letech se opět otevřela diskuse o Tobinově dani, kterou nalezneme také mezi dlouhodobými požadavky alterglobalizačního hnutí (O'Grady 2010).

Na konci první dekády druhého milénia se tedy zdá, že střet globalizace shora a globalizace zdola nemá jasné vítěze ani poražené. Přesto lze konstatovat že, 1) politiky MEI se pod tlakem veřejnosti i za přispění občanské společnosti odklonily od neoliberální doktríny a získaly tak více legitimacy a 2) právě dosažení určitých cílů a narušení hegemonního diskursu může stát za celkovým útlumem alterglobalizačního hnutí, protože zásadní spor, na jehož základě se hnutí mobilizovalo, byl dosažením těchto cílů oslaben. Ať již je budoucnost alterglobalizačního hnutí v tuto chvíli jakkoli nejistá, pokusil jsem se v tomto článku přiblížit způsob, jakým hnutí přispělo k demokratizaci některých institucí globální governance v uplynulých letech. Prostředkem této změny byl symbolický střet diskursů, který se odehrával ve velmi konkrétních podobách během demonstrací po celém světě, ale také během jednání účastníků Světových a Evropských sociálních fór. Během všech těchto událostí byl formulován alternativní pohled na stávající i budoucí vývoj, který se, alespoň do určité míry, stal součástí politik organizací disponujících globální mocí.

Seznam literatury

- ÁLVAREZ, R. a kol. (2008): The Contours of Color at the World Social Forum: Reflections on Racialized Politics, Representation, and the Global Justice Movement. *Critical Sociology* 34:3, str. 389–407.
- BARŠA, P. – CÍSAŘ, O. (2004): *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie.
- BAUMAN, Z. (2000): *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá Fronta.
- BECK, U. (2007): *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BLÜHDORN, I. (2006): Self-Experience in the Theme Park of Radical Action? Social Movements and Political Articulation in the Late-Modern Condition *European Journal of Social Theory* 9:1, str. 23–42.
- CASTELLS, M. (1997): *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- CASTELLS, M. (1996): *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- CLEVELAND, J. W. (2003): Does the New Middle Class Lead Today's Social Movements? *Critical Sociology* 29:2, str. 163–188.
- DELANTY, G. (2001): Cosmopolitanism and Violence. The Limits of Global Civil Society. *European Journal of Social Theory* 4:1, str. 41–52.
- DELLA PORTA, D. a kol. (2006): *Globalization from Below. Transnational Activists And Protest Networks*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- DESLANDES, A. – KING, D. (2006): Autonomous activism and the global justice movement. Aesthetic reflexivity in practice. *Journal of Sociology* 42:3, str. 310–327.
- DRYZEK, J. S. (2006): *Deliberative Global Politics: Discourse and Democracy in a Divided World*. Cambridge: Polity Press.
- EDER, K. (1985): The 'New Social Movements': Moral Crusades, Political Pressure Groups, or Social Movements? *Social Research* 52:4, str. 869.
- EDWARDS, M. (2001): Global civil society and community exchanges: a different form of movement. *Environment and Urbanization* 13, str. 145–149.
- ESF (2002): Call of the European Social Movements. European Social Forum. *International Viewpoint* 346 [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article296>>.
- ESF (2004): Call of the Social Movements. European Social Forum. *Globalise Resistnace* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://www.resist.org.uk/?c=node/754>>.

- ESF (2006): *Declaration of the Assembly of the Movements of the 4th European Social Forum*. 4th European Social Forum [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://athens.fse-esf.org/workgroups/press-office/declaration-of-the-assembly-of-the-movements-of-the-4th-european-social-forum/>>.
- ESF (2008): *Final declaration of the Assembly of Social Movements – 2009 to change Europe*. European Social Forum [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://www.esf2008.org/news/final-declaration-of-the-assembly-of-social-movements-2009-to-change-europe>>.
- FAO (2009): *Hunger*. Food and Agriculture Organization of the UN [cit. 2009-08-12]. Dostupné z: <<http://www.fao.org/hunger/en/>>.
- FSM (2001): *World Social Forum Charter of Principles*. Fórum Social Mundial [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=4&cd_language=2>.
- GIDDENS, A. (2000): *Unikající svět. Jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- GRAY, J. (1998): *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*. Granta Books.
- GÜYEN, A. B. (2008): Post-Washington Consensus in Action: Lessons from Turkey. Paper presented at the *Annual Meeting of the Canadian Association of Political Science*, University of British Columbia, Vancouver, 4. 6. 2008.
- HABERMAS, J. (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: The MIT Press.
- HABERMAS, J. (2000): *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia.
- HARRIS, R. L. (2003): Popular Resistance to Globalization and Neoliberalism in Latin America. *Journal of Developing Societies* 19:2–3, str. 365–426.
- HELD, D. – MCGREW, A. (2008): *Globalization/ Anti-Globalization*. Cambridge: Polity Press.
- HOFFMANN, S. (2002): Clash of Globalizations. *Foreign Affairs* 81:4, str. 104–115.
- CHESTERS, G. – WELSH, I. (2005): Complexity and Social Movement(s). Process and Emergence in Planetary Action. *Systems Theory, Culture & Society* 22:5, str. 187–211.
- JENSEN, J. – MISLIVETZ, F. (2006): The Second Renaissance of Civil Society. In Wagner, P. (ed.): *The Languages of Civil Society*. New York: Berghahn Books.
- KALDOR, M. (2000): ‘Civilising’ Globalisation? The Implications of the ‘Battle in Seattle’. *Millennium – Journal of International Studies* 29, str. 105–114.
- KALDOR, M. (2003): *Global Civil Society. An Answer to War*. Cambridge. Polity Press.
- KEANE, J. (1998): *Civil Society. Old Images, New Visions*. Cambridge: Polity Press.
- KEANE, J. (2003): *Global Civil Society?* Cambridge. University Press.

- KECK, M. E. – SIKKINK, K. (1998): *Activists beyond borders: advocacy networks in international politics*. Ithaca: Cornell University.
- KENNY, M. (2004): *The Politics of Identity*. Cambridge, MA: Wiley-Blackwell.
- KLEIN, N. (2002): *Fences and Windows*. New York: Picador.
- KOCKA, J. (2006): Civil Society in Historical Perspective. In Keane, J. (ed.): *Civil Society: Berlin Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- LIPSCHUTZ, R. D. (2005): Power, Politics and Global Civil Society. *Millennium – Journal of International Studies* 33:3, str. 747–769.
- MALHOTRA, K. a kol. (2003): *Making global trade work for people*. London: Earthscan.
- MARADA, R. (2003): *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- MELUCCI, A. (1985): The Symbolic Challenge of Contemporary Movements *Social Research* 52:4, str. 789.
- MÜLLER, K. (2002): *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. Praha: Triton.
- NAVRÁTIL, J. (2009): Hnutí za globální spravedlnost: „hnutí v pohybu“. *Mezinárodní vztahy* 44:4, str. 61–84.
- O'BRIEN, R. kol. (2003): *Contesting Global Governance. Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements*. Cambridge: University Press.
- OFFE, K. (1985): New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research* 52:4, str. 817.
- O'GRADY, S. (2010): Hundreds of economists call for tax on currency speculation. *The Independent* 15. 2. 2010 [cit. 2010-10-29]. Dostupné z: <<http://www.independent.co.uk/news/business/news/hundreds-of-economists-call-for-tax-on-currency-speculation-1899534.html>>.
- RODRIK, D. (2006): Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's "Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform". *Journal of Economic Literature* 44, str. 973–987.
- ROHRBACHER, T. (2010): Vztahy mezi občanskou společností a multilaterálními ekonomickými institucemi: Cesta k demokratizace globální governance? *Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů* 4:6.
- RUCHT, D. (2006): Social Movements Challenging Neoliberal Globalization. In Keane, J. (ed.): *Civil Society: Berlin Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- SEOANE J. – TADDEI, E. (2002): From Seattle to Porto Alegre: The Anti-Neoliberal Globalization Movement. *Current Sociology* 50:1, str. 99–122.
- SCHOLTE, J. A. (2005): *Globalization: a critical introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- SKLAIR, L. (1995): Social Movements and Global Capitalism. *Sociology* 29:3, str. 495–512.
- SMITH, D. (2006): *Globalization: The Hidden Agenda*. Oxford: Polity Press.
- STEFFEK, J. – NANZ, P. (2008): Emergent Patterns of Civil Society Participation in Global nad European Governance. In Steffek, J. – Kissling, C. - Nanz, P. (eds.): *Civil Society Participation in Global nad European Governance: A Cure for Democratic Deficit?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- STIGLITZ, J. (2000): Unraveling the Washington Consensus: An Interview with Joseph Stiglitz. *Multinational Monitor* 21:4.
- STIGLITZ, J. (2006): *Making globalization work*. Penguin Books.
- SUŠA, O. (2004): Systémová kooptace občanských hnutí. Součást opětovné legitimizace moci či ekologická modernizace? In Hrubec (ed.): *Demokracie, veřejnost a občanská společnost*. Praha: Filosofie.
- UN WATER (2009): Statistics: Graphs and Maps. *UN Water* [cit. 2009-08-12]. Dostupné z: <http://www.unwater.org/statistics_san.html>.
- WILLIAMSON, J. (1990): What Washington Means by Policy Reform. *Peterson Institute for International Economics* [cit. 2009-08-20]. Dostupné z: <<http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?researchid=486>>.
- WILLIAMSON, J. (1999): What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? *Peterson Institute for International Economics* [cit. 2009-08-20]. Dostupné z: <<http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=351>>.
- WILLIAMSON, J. (2002): Did the Washington Consensus Fail? *Peterson Institute for International Economics* [cit. 2009-08-20]. Dostupné z: <<http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=488>>.
- WSM (2001): Social Movements call for mobilisation. World Social Forum. *International Viewpoint* 329 [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://www.movsocm2014.net/article23.html>>.
- WSM (2002): Porto Alegre II: Call of social movements. World Social Forum. *Links* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://links.org.au/node/91>>.
- WSM (2003): Call of the World Social Movements. *Transnational Institute* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <http://www.tni.org/detail_page.phtml?page=socforum-docs_wsf3call>.
- WSM (2004): Call of the social movements and mass organizations. *La Via Campesina* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <http://www.viacampesina.org/main_en/index.php?option=com_content&task=view&id=439&Itemid=34>.
- WSM (2005): Call from social movements: For mobilisations against the war, neoliberalism, exploitation and exclusion. *Nadir* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/free/wsf/portoalegre2005/0131call_from_social_movements.htm>.
- WSM (2006): Call from the Social Movements Assembly. World Social Forum. *Minga Informativa de Movimentos Sociales* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <http://www.movimientos.org/fsm2006/show_text.php3?key=6428>.

WSM (2007): Wsf 2007 Assembly of Social Movements. Final Call. *Kenya indymedia* [cit. 2009-05-30]. Dostupné z: <<http://kenya.indymedia.org/news/2007/01/531.php>>.

WSM (2009): Declaration of the Assembly of Social Movements at the World Social Forum 2009. *Haitianalysis.com* [cit. 2009-05-30]. <<http://www.haitianalysis.com/2009/2/6/final-declaration-of-2009-world-social-forum-meeting-in-brazil>>.

ZNEBEJÁNEK, F. (1997): *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství.